

הסוגיא השלוש עשרה – 'ריהטא' (לו ע"ב)

1. אמר רבא: האי ריהטא דחקלאי דמפשי ביה קמחא – מברך בורא מיני מזונות. מאי טעמא – דסמידא עיקר. דמחוזא דלא מפשי ביה קמחא – מברך עליו שהכל נהיה בדברו. מאי טעמא – דובשא עיקר.
2. והדר אמר רבא > בכ"י פריז וכ"י אוקספורד: "ולא היא" במקום "והדר אמר רבא", וכצ"ל < : אידי ואידי בורא מיני מזונות; דרב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות.
- א. מימרא של רבא, ובה פסק הלכה שטעמו בצדו
- ב. רבא חזר בו מפסק ההלכה שבחלק א, בעקבות הלכה של רב ושמואל

מסורת התלמוד

[1] דסמידא עיקר... דובשא עיקר. השוו לעיל, לו ע"ב (סוגיא ט, "דייסא", [2]). [2] השוו לעיל, לו ע"ב (סוגיא ט, דייסא, [3]). דרב ושמואל דאמרי תרויהו: כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות. לעיל, לו ע"ב (סוגיא י, "מזונות", [1]); השוו לעיל, לה ע"ב (סוגיא ג, "יין", [7]); עירובין ל ע"א.

רש"י

ריהטא הוא חביץ קדרה. דחקלאי בני כפר. דמפשי ביה קמחא שמרבים בו קמח. דמחוזא בני כרך. חביצא כעין שלניי"קוק, שמפריין בתוך האלפס לחם.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

בסוגיא זו מתייחס רבא לשני מתכונים שונים למאכל בשם "ריהטא", קמח המבושל במים עם דבש. רבא סבר תחילה שהברכה תלויה ברוב ומיעוט: על ריהטא של חקלאים, שרובה קמח, מברכים "בורא מיני מזונות", ואילו על זו של מחוזא, שרובה דבש, מברכים "שהכל" [1]. לפי גירסת הדפוס שהבאנו בראש הסוגיא, שכיוצא בה מצאנו ברוב עדי הנוסח, חזר בו רבא לאור דברי רב ושמואל המובאים בראש סוגיא י, "מזונות", לעיל לו ע"ב, שלפיהם כל מאכל שיש בו מחמשת המינים ברכתו "בורא מיני מזונות", גם אם מיעוטו דגן, ולפיכך על כל סוגי הריהטא מברכים "בורא מיני מזונות" [2].

סוגיא זו דומה להפליא לסוגיא ט, "דייסא", לעיל לו ע"ב. וזה לשון הסוגיא ההיא:

חביץ קדרה, וכן דייסא; רב יהודה אמר: שהכל נהיה בדברו; רב כהנא אמר: בורא מיני מזונות.

בדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דבורא מיני מזונות, כי פליגי – בדייסא כעין חביץ קדרה, רב יהודה אמר: שהכל – סבר דובשא עיקר; רב כהנא אמר: בורא מיני מזונות – סבר סמידא עיקר.

אמר רב יוסף: כותיה דרב כהנא מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרויהו: כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות.

הגאונים והראשונים פירשו שחביץ קדרה הוא תערובת של קמח מבושל ודבש¹, ואם כן היינו ריהטא, והסוגיא שלנו חוזרת במדויק על דברים שנאמרו כבר בסוגיא ט, אלא ששם הדברים מיוחסים לרב יהודה, רב כהנא ורב יוסף, ואילו כאן הם מיוחסים לרבא. אך בדיון בסוגיא ט לעיל הבחנו בין ריהטא, חביץ קדרה ודייסא כעין חביץ קדרה: ריהטא היינו קמח מבושל במים בתוספת דבש, ואילו חביץ קדרה היינו פירורי לחם מבושלים במים בתוספת דבש, ודייסא כעין חביץ קדרה היינו דגן גרוס מבושל במים בתוספת דבש². אף על פי כן, רב הדמיון בין שתי הסוגיות: בסוגיא ההיא נחלקו רב יהודה ורב כהנא בדייסא וחביץ קדרה שרובם דבש: רב יהודה סבר שיש לברך עליהם "שהכל", משום שהדבש עיקר, ואילו רב כהנא סבר שהדגן נחשב עיקר, גם אם הוא מיעוט, ורב יוסף מכריע כרב כהנא על סמך אותה מימרא של רב ושמואל שגרמה לרבא לחזור בו בסוגיא שלנו.

אפשר שחזר בו רבא מן המימרא שלו בעניין ריהטא כששמע את הכרעת רב יוסף כרב יהודה בעניין חביץ קדרה ודייסא כעין חביץ קדרה. אך אם כן הדבר, קשה להבין מדוע בחר בעל הגמרא לשמר את שתי הגירסאות בדברי רבא ואת הלך המחשבה שגרם לו לחזור בו – הרי כבר התייחס בעל הגמרא למכלול התכנים של הסוגיא שלנו בסוגיא ט לעיל, ואין זה לכבודו של רבא לציין שאף הוא טעה בעניין זה וחזר בו. היה לו להביא רק את דברי רבא המתוקנים, לאחר שחזר בו! לכן נראה שגירסת הדפוס ורוב עדי הנוסח היא משנית, והגירסה המקורית בסוגיא שלנו היא זו שנשתמרה בכתבי היד פריז ואוקספורד. וזה נוסח הסוגיא לפי כ"י פריז:

אמ' רבא האי ריהטא דמחוזא דלא מפשי בה מוחא מברכינן שהכל נהיה בדברו מ"ט דובשא עיקר דחילקא מברכינן עליה בורא...³ מיני מזונות מ"ט סמידא עיקר

ולא היא אידי ואידי בורא מיני מזונות דרב ושמואל דאמרי תרווייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות

1 ראו רש"י ברכות לו ע"ב, ד"ה חביץ קדרה, ורש"י לסוגיא שלנו, ד"ה ריהטא, ומובאות ודיון לעיל בדיון בסוגיא ט, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה"; ריטב"א ברכות לו ע"ב, ד"ה דחלקאי, והדיון בדברי הריטבא בהערה 12 שם. פירוש הגאונים נשתמר בתוספת פרשנית קדומה שנשתרבה מן הגיליון לשלושה עדי נוסח של הפרק שלנו. בכתבי היד מינכן ואוקספורד, ובנוסח התלמוד שהיה לפני רש"י, מופיעה תוספת פרשנית זו בעיצומה של הסוגיא הבאה, "מזונות", דף לו ע"א, ובכ"י פריז היא מופיעה בסוף סוגיא יב, "אורז". ראו מובאה לעיל בדיון בסוגיא ט, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה".

2 ראו לעיל, הדיון בסוגיא ט, "דייסא", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה".

3 כאן כתב הסופר בטעות "פרי האדמה" לצד "מיני מזונות".

לגירסא זו לא חזר בו רבא. רבא חולק על רב ושמואל, וכמו רב יהודה בסוגיא ט, "דייסא", לעיל לו ע"ב, גם רבא סבור שהדגן אינו נחשב עיקר במאכלים שבהם הוא מהווה מיעוט, ומברכים "בורא מיני מזונות" על מוצרי דגן רק אם רובם דגן. והנה בדיון בסוגיא י, "מזונות", לעיל, קבענו שהעמדה המיוחסת במשותף לרב ולשמואל אינה אלא עמדת שמואל, ואף רב חלק על שמואל וסבר שאין מברכים "בורא מיני מזונות" על מאכלים שמיעוטם דגן. לדברינו, רב יוסף ורב חסדא הם אלו שייחסו לראשונה את המימרא "כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות" לא רק לשמואל אלא גם לרב, מסיבות שעמדנו עליהן שם.⁴ מסתבר שרבא לא קיבל את הייחוס של עמדה זו לרב ולשמואל במשותף, ולכן – בניגוד לרב יוסף – לא ראה צורך לפסוק כמותם.⁵ הוא פסק אפוא כרב יהודה, שעל תערובת שמיעוטם דגן ורובה דבש מברכים "שהכל".

נמצא שבסוגיא המקורית פסק רבא שמברכים "שהכל" על ריהטא שרובה דבש, כשיטת רב יהודה בקשר לחביץ קדרה ודייסא כעין חביץ קדרה. ההערה "ולא היא" היא הערה של עורך בתר-אמוראי שהבחין בסתירה שבין דברי רבא בסוגיא שלנו לדברי רב יוסף בסוגיא ט לעיל, וקבע שכשם שרב יוסף הכריע נגד רב יהודה בסוגיא ההיא בעקבות העמדה שיוחסה במשותף לרב ולשמואל כך עלינו להכריע נגד רבא כאן. הוא העיר אפוא "ולא היא", כדרכם של בעלי גמרא מאוחרים כשהם חולקים על מסקנת הסוגיא האמוראית ללא שקלא וטריא.⁶

ונראה שגרסנים מאוחרים התקשו להבין את עמדת רבא כאן: אם רב יוסף רבו כבר הכריע נגד רב יהודה בנושא דומה או זהה בגלל העמדה המשותפת לרב ולשמואל, כיצד התעלם רבא מעמדה זו? לכן הם הגיהו "והדר אמר רבא" במקום "ולא היא", לאמור: לא עורך בתר-למודי פסל את דברי רבא לאור מימרת רב ושמואל, אלא רבא עצמו חזר בו לאור מימרא זו.

עיוני פירוש

[1] דמפשי בה קמחא... דלא מפשי בה קמחא

בכתב יד אוקספורד חסרים ההסברים הללו ל"ריהטא דמחוזא" ו"ריהטא דחקלאי". בכתב יד פריז חסר ההסבר ל"ריהטא דחקלאי", ואילו לגבי "ריהטא דמחוזא" מצאנו "דלא מפשי בה מוחא" במקום "קמחא". בכתב יד מינכן גירסת הפנים היא "דמפשי בה קימחא... דלא מפשי בה קימחא", אבל בגיליון: "אית דגרסי מיחא והיא היא". ואכן, "מיחא" או "מוחא" בארמית פירושו קמח.⁷ מריבוי הגירסאות נראה שההסברים הם תוספת מאוחרת למימרת רבא; כך גם מסתבר: בימיו מן הסתם היה ההבדל בין שני סוגי הריהטא ידוע.

מאי טעמא דסמידא עיקר... מאי טעמא דובשא עיקר.

"סמידא" איננו קמח אלא סולת.⁸ נראה ברור שמילים אלו אינן חלק מן המימרא של רבא אלא נוספו על ידי בעל הגמרא – והוא נקט בלשונו שלו מפיסקא [2] שבסוגיא ט, "דייסא", לעיל לו ע"ב, שעניינה דייסא העשויה סולת, ולא ריהטא העשויה קמח. אפשר שהוא הוא העורך הבתר-אמוראי שהוסיף את פיסקא [2] לסוגיא שלנו בלשון "ולא היא", על סמך הכרעת רב יוסף בסוגיא ההיא, וכפי שהכרענו לעיל, במדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה", על פי גירסת כתבי היד פריז ואוקספורד.

4 ראו לעיל, הדיון בסוגיא י, "מזונות", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: מימרת רב ושמואל".

5 ראו לעיל, הדיון בסוגיא י, "מזונות", ליד הערה 6.

6 ראו לעיל, הדיון בסוגיא ו, "קורא", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה"; מ' בנוביץ, פרק שבועות שנים בתרא (לעיל, סוגיא ב הערה 10), עמ' 402, וציונים שם, הערה 29.

7 ראו ח' קוהוט, הערוך השלם (לעיל, סוגיא ה הערה 27), כרך ה, עמ' 106, ערך "מח 7"; M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, p. 665 (לעיל, סוגיא ג הערה 3).

8 ראו לעיל, הדיון בסוגיא ט, "דייסא", סוף המדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה".